

Οι απόγονοι της Σαλαμίνας
ή
Οι βαρύθυμοι Έλληνες

Έτσι ταξιδεύανε οι Θεοί. Με τους ανέμους, στους
ώμους των αιθέρων, στο φως. Ο ήλιος κάνει το μέ-
ταλλο των φτερών να λαμπυρίζει, πυρώνει μέσα από τα
παράθυρα την καμπίνα του σκάφους. Ο θρίαμβος του Δαί-
δαλου, το όνειρο του Ίκαρου, το κέρδος του Ερμή. Επι-
χειρηματίες, τουρίστες. Βαρεμάρα των ξιπασμένων. Το
τυπικό μενού: Σνίτσελ από μοσχάρι γάλακτος με σάλτσα
ντομάτας. Τέσσερις ώρες από το Μόναχο και τρεις χιλιά-
δες μέτρα ύψος. Ούτε ένα σύννεφο. Η γη ξεκουράζεται
απλωμένη σαν προβιά κομμένη σε φέτες, κατεργασμένη
σε ταμπάκικο, δαντελωτή, με κόλπους, περιορισμένη από
τη θάλασσα, γκριζοπράσινη, λερωμένο άσπρο ως μαύρο
εμφυαλωμένο σε φωτεινότητα, γνήσιο ουρανό. Ελλάδα, η
χώρα των θρύλων, η πατρίδα των θεών, η κοιτίδα της σκέ-

ψης, της ύβρεως και της τραγωδίας, ο κήπος του μύθου. Ποιος δεν νιώθει πως επιστρέφει σπίτι του όταν πετάει προς Ελλάδα; Ο δάσκαλός μου στην πρώτη τάξη του γυμνασίου, ένας φαιδρός άνθρωπος με λιβρέα, με διπλές μανσέτες κάτω απ' τα μανίκια, με κολλαριστό γιακά, μαύρο πλαστρόν, με ματογυάλια ρινός να ταλαντεύονται κρεμασμένα από ένα κορδόνι, προσευχόταν με υψωμένα χέρια «Πολλά τα δεινά...». Ο Χαίλντερλιν δεν αντίκρουσε ποτέ του τις ακτές, μα η ψυχή του παντρεύτηκε τις πολυτραγουδισμένες θάλασσες. Το μεγάφωνο φωνάζει: «Δεξιά βλέπετε τώρα τον Όλυμπο!» Η κορυφή είναι γυμνή. Μια χούφτα χιόνι. Λευκός χώρος αντίκρυ σ' έναν σιωπηλό ουρανό. Οι Τιτάνες εργάζονται ως φυσικομαθηματικοί στο Γκαίτινγκεν, στο Πρίντστον και στη Μόσχα. Οι θεοί δέχτηκαν θέσεις επιθεωρητών εκπαίδευσης. Προσδενόμαστε για την προσγειώση. Η Αθήνα μια θάλασσα σπιτιών μέσα σε μια γούβα ανάμεσα σε βουνά καταφαγωμένα από τον ήλιο. Χαλίκια. Πέτρες, επίπεδες στέγες, χωρίς βλάστηση. Η Ακρόπολη χάνεται μέσα σ' ένα γκριζοκίτρινο αλαλούμ. Το αεροπλάνο καθίζει. Φτάσαμε. Η στιγμή είναι παράξενα θαμπή. Κατάξερη γη, παράγκες με λαμαρινένιες στέγες, μυρωδιά από καμένο πετρέλαιο, ένα αεριωθούμενο – γίγαντας απογειώνεται για Νέα Υόρκη, η αστυνομία είναι παλιομοδίτικα αυστηρή, παλιομοδίτικα γραφειοκρατική και συγχρόνως παλιομοδίτικα ανόητη.

Μια Αφροδίτη θα μπορούσε να αναδυθεί από τη θάλασσα. Πνέουν *αι Ετήσιαι*. Η θάλασσα μαύρη με άσπρους αφρούς. Ο Σαρωνικός κόλπος. Κάπου εκεί πρέπει να βρίσκεται η Σαλαμίνα. Απέναντι, στον ορίζοντα, πολεμικά σκάφη, γκρίζες απειλητικές σκιές. Λιγνά, φαλακρά δέντρα που τα πιέζει ο άνεμος ν' ακουμπήσουν στην άμμο. Τα αεροπλάνα, το ένα πίσω απ' τ' άλλο πλησιάζουν γλιστρώντας, απογειώνονται βροντώντας. Η Αθήνα είναι σταυροδρόμι του αέρα. Φαρδείς δρόμοι, σκόνη, αμερικάνικα αυτοκίνητα, που και που ένα κάρο που το σέρνει γαίδαρος. Μονόροφα μικρά σπίτια, καθένας Έλληνας είναι μοναδικός. Πύργοι με αντικρυστά παντζούρια, κλειστά για τη ζέστη, ξεθωριασμένοι κίτρινοι ή ασπρισμένοι τοίχοι. Η Ακρόπολη μεταιωρίζεται σα μακρινή οπτασία που ξεπηδάει από παντού, ένας αναμενόμενος, ένας προσδοκώμενος φαντομάς, το πνεύμα της ιστορίας που έγινε ύλη, αερίκο της χλωμής ατμόσφαιρας. Οι πρώτες ελληνικές κολόνες που αντίκρυσαν ήταν ρωμαϊκές. Ανήκουν στη χαριτωμένη Πύλη του αυτοκράτορα Αδριανού και υποβάλλουν μια ψεύτικη εικόνα. Αν κατέβαινα από το ταξί θα μπορούσα να διαβάσω προς δυσμάς την επιγραφή: «Αίδ' είσ' Αθήναι Θησέως η νυν πόλις» και προς ανατολάς: «Αίδ' είσ' Αδριανού και ουχί Θησέως πόλις». Ανοησίες! Είναι η πόλη του Όθωνα από τη Βαυαρία, ευλογημένη με ερείπια από τον καιρό του Περικλή, με πέτρες που μιλούν,

σημαδεμένες από τις δυνάμεις της φύσης, από κατακτητές, από τη μακρά κυριαρχία των Τούρκων και, πάντα, ανά τους αιώνες, ενωπία ενωπίω των αρχαίων Θεών.

Η πλατεία Συντάγματος, το πλατύ αυτό ξέφωτο στο κέντρο της Αθήνας, ήταν το απόγευμα χαρακτηριστικό παράδειγμα μεσογειακής θερινής ερημιάς. Ο ήλιος έβραζε πάνω στον θρόνο του, ένας τύραννος, όλος πυρ και μανία. Άνθρωποι και ζώα είχαν κρυφτεί, ενώ το φύλλωμα των ευκάλυπτων του τετράγωνου πάρκου καψαλιζόταν. Τα μεγάλα ξενοδοχεία έδιναν την εντύπωση απολιθωμάτων. Το μέγαρο της Βουλής, χτισμένο για βασιλικό ανάκτορο από τον αρχιτέκτονα του Μονάχου Γκαίρτνερ, έμοιαζε με πρώτη καύση ακατέργαστου καλλιτεχνήματος σε φούρνο εργαστηρίου πορσελάνης. Μπροστά του κυμάτιζαν οι σημαίες των χωρών της Ατλαντικής Συμμαχίας σαν σφριγηλές φλόγες. Έπρεπε να μπει στην τεχνητά κλιματισμένη αίθουσα υποδοχής του ξενοδοχείου για να πάρεις μια πρώτη ανάσα, μεταπηδώντας όμως έτσι από την Ελλάδα στην Αμερική για να μελετήσεις τις δοσοληψίες του παγκόσμιου εμπορίου με την αισιοδοξία των Νιουγίορκ Τάιμς, υπερατλαντική έκδοση. Πιο θαρραλέο δεν θα ήταν να αντέξεις χωρίς ηλεκτρική δροσιά και, ενόσω σε βασανίζει η κουφόβραση, να κοιτάς από το παράθυρο του μοναδικού παλιού εστιατορίου την εγκαταλειμμένη πλατεία, περιτριγυρισμένος από μύγες και κάπου εκεί ν' αναζητάς

(φωτογράφος: Ιωάννης Δ. Λάμπρος)

Άποψη του βράχου της Ακρόπολης από τα δυτικά, Αθήνα, 1964.

την έντονη παρουσία του Δία; Ίσως να βρίσκεται στο πρόσωπο του γερο-γυρολόγου με τα σφουγγάρια, καμπουριασμένου από το φορτίο των περιπλεγμένων χνουδωτών χρυσαφένιων μύθων, που λεηλατήθηκαν από τον βυθό της θάλασσας... Στην ταρατσα ενός άδειου καφενείου ήρθε και κάθισε ένα έκπτωτο φεγγάρι που, σαν να ξεπετάχτηκε από θρύλους, αφού ξαποστάσει λίγο, περιμένεις να ξαναβγει σουλάτσο πάνω απ' την πόλη και να ξανανθίσει την νύχτα, σκέτη ευτυχία για τους ονειροπόλους. Κατηφορίζεις προς το καφενείο. Ο Δίας παζαρεύει. Πονηρά ματάκια πάνω σ' ένα ρυτιδιασμένο πρόσωπο. Πείθει στα γερμανικά,

γαλλικά κι αγγλικά. Δέκα μάρκα το στεγνό σφουγγάρι, όμως πόσο βαθιά είναι η θάλασσα, πόσο φοβερός ο θάνατος του βουτηχτή, ενώ το πορώδες πλάσμα που ξεριζώθηκε από το στοιχείο του θα ξαναζωντανέψει μέσα στην ακίνδυνη μπανιέρα και θα 'ναι σαν φιλί νεράιδας. Ένας σερβιτόρος φέρνει αγουροξυπνημένος παγωτό. Ένα αγόρι, που το ξεσήκωσαν άρον άρον, φέρνει δροσερό νερό. Τριάντα τρεις βαθμοί υπό σκιάν. Με το που πέφτει το δειλινό, μόλις και μετά βίας ξυπνάει η Αθήνα. Σ' όλες τις στέγες φεγγοβολούν ρεκλάμες. Αεροπορικές εταιρείες παλεύουν μεταξύ τους για να κερδίσουν τον πελάτη: προσφέρονται όλες οι ήπειροι. Μια διψασμένη καταβόθρα διαφημίζει τη μπίρα του Γερμανού ζυθοποιού Φιξ. Οι καρέκλες των καφενείων είναι κατειλημμένες. Ξαφνικά η πλατεία βρίθει από ανθρώπους. Η εικόνα δυτικοευρωπαϊκή, καθόλου ανατολίτικη, ούτε καν ιταλικά πολύχρωμη. Ένας σοβαρός, ένας πολυάσχολος λαός. Νευρική συγκοινωνία. Όλα τα αυτοκίνητα παίρνουν τις στροφές με μανία, τα λάστιχα τρίζουν. Καμιά προσοχή στους πεζούς όπως στο Παρίσι ή και στη Ρώμη. Τα αστικά λεωφορεία τρέχουν υπερπλήρη. Το τέρμα τους παραμένει αινιγματικό ακόμη και γι' αυτόν που αναγνωρίζει τα ελληνικά γράμματα. Τα λεωφορεία μοιάζουν να κατευθύνονται χωρίς περιστροφές στην καρδιά του θρύλου, αν όχι στον κάτω κόσμο. Καθεμιά γυναίκα μια Αριάδνη, καθένας επιβάτης ένας Θησέας, και στο

τιμόνι να κάθεται ο Μίνωας. Η πρώτη εντύπωση ωστόσο ήταν όχι και τόσο ευχάριστη. Σκουντούσε ο ένας τον άλλο, αλλά κανείς δεν ζητούσε συγγνώμη. Ήταν όπως στο τραγούδι του Βάλτερ Μέρινγκ απ' το Βερολίνο: *Δεν έχω καιρό, δεν έχω καιρό*. Ακόμα και οι ορθόδοξοι ιερωμένοι σπρώχνονταν να πάνε μπροστά σαν σε βιαστικές δοσοληψίες: μαύρο ψηλό καλημαύχι, πατριαρχική γενειάδα, στο σβέρκο τα μαλλιά πλεξουδάκι καρφωμένο σε κότσο. Οι εφημερίδες ακαταλαβίστικες. Οι εφημεριδοπώλες ξελαρυγγίζονταν σαν μόλις να είχε ξεσπάσει πόλεμος. Ούτε ένα φλερτάκι. Μάλλον σοβαρές καταστάσεις. Μια γυναίκα στη στάση του λεωφορείου μιλούσε προσπαθώντας να πείσει έναν άντρα για κάτι. Διαπεραστικά, ικετεύοντας, δραματικά, απελπισμένα. Θύμιζε τη Μανιάνι σε ρόλο του Κοκτώ, εκείνης της εγκαταλειμμένης ερωμένης στο τηλέφωνο. Ο άντρας κοίταζε ολόγυρα βαριεστημένα, έτσι καθώς τον είχε στριμώξει στην άκρη, με μια δόση ελπίδας πως το λεωφορείο του φτάνει και γεμάτος απογοήτευση, καθώς το έβλεπε να εξαφανίζεται. Τα νεαρά κορίτσια συμπεριφέρονταν σεμνά κι έμοιαζαν να μην έχουν ιδέα της τύχης τού να βρίσκεσαι στη δεύτερη δεκαετία της ζωής σου. Έσερναν τις σάκες τους σα να κουβαλούσαν εκεί μέσα το φορτίο των Τραγικών και το πλήρες βάρος του Πυθαγορείου Θεωρήματος. Η Αθήνα μοσχοβολούσε φρεσκοκαβουρδισμένο καφέ, βανίλια, γλυκάνισο, σοκολάτα, ψημένο καλα-

μπόκι, σαφώς αντικουνουπικό και λίγο σαλαμούρα ρέγκας. Μυρωδιές που σου άνοιγαν την όρεξη.

Οι κεντρικοί δρόμοι είναι καθαροί. Δεν έχει να πεις τίποτ' άλλο. Στη λωρίδα οδήγησης τα αυτοκίνητα δημιουργούν τη μαγική εικόνα μιας μεγάλης λεωφόρου. Αλλά ήδη τα πεζοδρόμια είναι επαρχιώτικα. Τα καφενεία μικροαστικά, άκομψη η δημόσια ζωή, άοσμες και άχρωμες οι βιτρίνες των καταστημάτων. Προσόψεις μεγαλούπολης χωρίς πρόσωπο. Έπειτα όμως ένας κλασικισμός σε στιλ Μπίντερμαγιερ, ο κόσμος του Όθωνα της Βαυαρίας και του αρχιμάστορά του Κλέντσε, αργότερα, ακόμη και υπό την εξουσία του οίκου των Γκλίσμπουργκ κτήρια φτιαγμένα

(φωτογράφοι: Ιωάννης Δ. Λάμπρος)

Τμήμα σιδηροδρομικού σταθμού από παράθυρο βαγονιού.

σαν για δανέζικες θερινές νύχτες. Κρύα μάρμαρα, κολόνες χωρίς ιστορία. Το σπίτι του Σλήμαν απογοητεύει. Κι όμως εδώ βιώνόταν μια θαυμάσια ζωή. Ο Σλήμαν είχε ξεθάψει την αρχαιότητα από τον παμπάλαιο τάφο της· ένα φτωχό-παιδο που πλούτισε και διακατεχόταν από την ιδέα να μας χαρίσει την Τροία. Από τη βεράντα του σπιτιού του μπορεί να ατένιζε κάποτε την Ακρόπολη, αλλά ο αρχιτέκτονας του δεν συναπάντησε στο δρόμο του κάποιο καλό πνεύμα, κι έτσι αυτό το κάπως αστείο και σχεδόν εξοργιστικό κτήριο έχει επί πλέον σήμερα γύρω του ψηλότερα

(φωτογράφος: Ιωάννης Δ. Λάμπρος)

Οδός Πανεπιστημίου, Αθήνα, 1961.

καταστήματα με αποτέλεσμα να έχει χαθεί παντελώς η θέα του ιερού βράχου. Όποιος θέλει να δει πώς ζει το μάρμαρο, πώς λαμπυρίζει ο θεός μέσα από την πέτρα και πώς ανθοφορούσε ο άνθρωπος όταν διαισθανόταν τη γειτνίαση των θεών, να πάει ολοταχώς στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Το πνεύμα είναι σώμα και το σώμα έγινε πνεύμα. Οι κολοσσοί, οι θεοί, οι ήρωες, οι αθλητές, οι νεανίες, οι σοφοί, όλοι ξεπερνούν τους αιώνες και εμάς. Ο υπεράνθρωπος; Εδώ η εικόνα του. Η ομορφιά; Στέκει εδώ ολόγυμνη. Αυτό που απομένει είναι συγκίνηση. Αυτό που ανέρχεται είναι θλίψη. Τούτη η ευτυχία έχει χαθεί και παραμένει χαμένη.

Η πλατεία Ομονοίας, το κέντρο της ζωής του λαού, το λίκνο όλων των νεοελληνικών επαναστατικών κινημάτων, μοιάζει με τεράστια ταφόπλακα από άσπρο μέταλλο, τυφλωμένο απ' τον ήλιο, αντικατοπρίζοντας το φεγγάρι και τα αστέρια, με παιχνίδια του νερού σαν ανοιχτόχρωμα φαντάσματα που χορεύουν, περιβαλλόμενη από σπίτια του δέκατου ένατου, αλλά ήδη και του εικοστού πρώτου αιώνα, ευρωπαϊκά επαρχιώτικη, αμερικάνικα επαρχιώτικη, αρχαιοελληνική μόνο ως προς τον αέρα και τις φιλικές σιλουέτες των μακρινών βουνών κι όμως με ελληνικό παρόν μέσα στα ανθρώπινα σμήνη. Που πεζοπορούν και στέκονται γύρω τριγύρω. Δεν διασκεδάζουν. Προβάλλουν πάντα σε κάποιον αντίσταση. Στη μοίρα; Στην πορεία της